

WOJCIECH MÓL

Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie we Wrześni

e-mail: sekretariat.pcpwrzesnia@home.pl

SPÓŁDZIELCZOŚĆ SOCJALNA – SPOSOBEM NA PRZECIWDZIAŁANIE BIERNOŚCI ZAWODOWEJ OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Praca zawodowa to niezwykle ważny element rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych oraz ich integracji ze społeczeństwem. Poprzez wykonywanie pracy osoba niepełnosprawna nie tylko uzyskuje większą niezależność ekonomiczną, ale także uczestniczy w życiu społecznym, przez co czuje się bardziej przydatna społecznie. Aktywność zawodowa osób niepełnosprawnych ma szczególne znaczenie w zapobieganiu wykluczeniu społecznemu jak również integracji społecznej. Jej znaczenie akcentowane jest zarówno w prawie i deklaracjach o charakterze międzynarodowym jak i krajowym. Według Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku liczba osób niepełnosprawnych w Polsce wynosiła 5,5 mln osób, przy czym prawne potwierdzenie niepełnosprawności posiadało 4,4 mln osób, w tym ok. 4,3 mln osób w wieku 16 i więcej lat.

Od szeregu lat populacja osób niepełnosprawnych w Polsce cechuje się rosnącą z roku na rok biernością zawodową, co dotyczy także osób w wieku produkcyjnym. Objawia się to niskim wskaźnikiem aktywności zawodowej, który jest 3-krotnie niższy niż u osób sprawnych. Duży wpływ ma na to struktura populacji osób niepełnosprawnych według wieku i wykształcenia oraz poziomu ich kwalifikacji zawodowych. Wysoki poziom bezrobocia w tym środowisku w efekcie rodzi wiele negatywnych zjawisk – pogłębia izolację i bezradność, utrwała postawy roszczeniowe wobec pomocy ze strony Państwa, pogłębia negatywne stereotypy społeczne dotyczące pracy osób niepełnosprawnych. Dane statystyczne odnoszące się do takich narzędzi tj. współczynnik aktywności zawodowej, wskaźnik zatrudnienia oraz stopa bezrobocia od wielu lat potwierdzają znacznie trudniejszą, i wciąż pogarszającą się, sytuację osób niepełnosprawnych na rynku pracy w porównaniu z osobami sprawnymi.

Tabela 1

Wskaźnik aktywności ekonomicznej osób niepełnosprawnych w wieku 15 lat i więcej

Lata	Ogółem w tys.	Aktywni zawodowo w tys.			Współczynnik aktywności zawodowej(%)	Wskaźnik zatrudnienia (%)	Stopa bezrobocia (%)
		razem	w tym:				
			pracujący	bezrobotni			
2000	4324	832	685	147	19,2	15,8	17,7
2001	4294	794	656	138	18,5	15,3	17,4
2002	4298	775	637	139	18,0	14,8	17,9
2003	4175	690	574	116	16,5	13,7	16,8
2004	4167	677	544	133	16,2	13,1	19,6
2005	4085	663	535	128	16,2	13,1	19,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Dlaczego spółdzielnia socjalna?

Brak miejsc pracy, bierność zawodowa i nieskuteczność obecnych programów promujących zatrudnianie osób niepełnosprawnych, uzasadniają potrzebę wprowadzenia nowych rozwiązań. Jednym z nich może być funkcjonowanie spółdzielni socjalnej będącej specyficzną odmianą istniejących na rynku spółdzielni pracy.

W Polsce tworzenie spółdzielni socjalnych było już możliwe w 2004 roku dzięki regulacjom zawartym w ustawie o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy wymuszającej stosowania aktywnych form przeciwdziałania bezrobociu. Ustawa ta zmieniła treść ustawy prawo spółdzielcze wprowadzając pojęcie spółdzielni socjalnej. Spółdzielnie socjalne wymagały własnej, odrębnej regulacji prawnej, gdyż ich działalność leży w obszarze zarówno ustawy o promocji zatrudnienia, ustawy o rehabilitacji, ustawy o zatrudnieniu socjalnym, ustawy o pomocy publicznej oraz oczywiście prawa spółdzielczego. Ustawodawca doceniając potrzebę uregulowania tej szczególnej odmiany spółdzielczości, ustawą z dnia 27 kwietnia 2006 r. uchwalił ustawę o spółdzielniach socjalnych.

Głównym zadaniem funkcjonowania spółdzielni jest zwiększanie szans na rynku pracy tych kategorii ludzi, którzy z pewnych przyczyn są z niego wykluczeni lub dyskryminowani. Ustawa wymienia jaki jest katalog osób uprawnionych do założenia spółdzielni socjalnej i są to: osoby bezrobotne zarejestrowane w urzędzie pracy, osoby bezdomne, alkoholicy, narkomani, chorzy psychicznie, uchodźcy a także osoby niepełnosprawne.

Jest to bardzo specyficzna grupa biernych zawodowo osób, wymagająca zastosowania szczególnie inensywnych i zmuszających działań aktywizujących.

Spółdzielnie działają przede wszystkim na polu lokalnym, dostarczając dobra i usługi lokalnym społecznościom. Praca w spółdzielniach socjalnych łączy w sobie cele społeczne oraz zarobkowe. Pozwala na uzyskanie dochodów przez osoby bezrobotne, rozwija ich umiejętności zawodowe oraz pomaga osobom bez pracy w utrzymaniu więzi z lokalną społecznością. Spółdzielnia może również prowadzić działalność społeczną i oświatowo-kulturalną na rzecz swoich członków i ich środowiska.

Cechą charakterystyczną dla idei funkcjonowania spółdzielni socjalnej jest zastosowanie zasady prymatu celów indywidualnych i społecznych przed kapitałem (zyskiem). Taka sfera działalności gospodarczej, która stawia prymat celów społecznych nad maksymalizacją zysków nazywana jest ekonomią społeczną.

Zgodnie z zobowiązującymi przepisami spółdzielnia socjalna liczy co najmniej 5 osób. Przesłaniem takiej regulacji jest stworzenie możliwości wspólnej pracy osobom, które w pojedynkę miałyby trudności w uruchomieniu i prowadzeniu działalności gospodarczej. W spółdzielni socjalnej praca opiera się na wspólnym zaufaniu członków, ich wzajemnej współpracy i bliskich relacjach. Spółdzielnia socjalna może również zatrudniać fachowców, spoza osób uprawnionych w sytuacji, kiedy członkowie spółdzielni nie posiadają odpowiednich kwalifikacji, zaś wykonywanie zadań, do których takie umiejętności są potrzebne, jest niezbędne. Jednak liczba osób zatrudnionych w takiej sytuacji nie może przekroczyć 1/5 liczby członków spółdzielni. Spółdzielnia socjalna może też prowadzić działalność społeczną i oświatowo-kulturalną a także działalność społecznie użyteczną, wykonywaną w sferze zadań publicznych.

Członkami spółdzielni mogą być również organizacje pozarządowe, których celem nie jest osiąganie zysku, np. fundacje, stowarzyszenia a także gminne osoby prawne, działające na rzecz reintegracji społecznej i zawodowej mieszkańców gminy. Choć formalnie wszyscy członkowie spółdzielni są równi, wydaje się, że rola organizacji mogłaby być jednak większa. Dla osób, które rozpoczynają dopiero drogę do samodzielności zawodowej, zaangażowanie w strukturze spółdzielni doświadczonego stowarzyszenia, które udzieli im na początek wsparcia finansowego, merytorycznego oraz lokalowego ma kapitalne znaczenie dla powodzenia przedsięwzięcia

Spółdzielnia Socjalna UL i doświadczenia wypracowane przez Partnerstwo na Rzecz Rozwoju w ramach Programu IW EQUAL.

Projekt Partnerstwo na Rzecz Rozwoju Spółdzielni Socjalna UL, realizowany był na terenie powiatu wrzesińskiego od lutego 2005r do marca 2008r. Liderem Partnerstwa było Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie we Wrześni – jednostka samorządowa, realizująca zadania pomocy społecznej w powiecie. Głównym

rezultatem projektu jest wypracowanie w oparciu o sprawdzone doświadczenia włoskie i francuskie, modelu tworzenia spółdzielni socjalnej dla osób niepełnosprawnych jako nowego narzędzia aktywizacji zawodowej i społecznej dla niepełnosprawnych osób biernych zawodowo.

Ostatecznie w projekcie uczestniczyło 30 osób, mieszkańców terenu powiatu wrzesińskiego. Równolegle z rekrutacją uczestników projektu, partnerstwo prowadziło działania związane z ustaleniem obszarów działania spółdzielni. Działania te są kluczowe, gdyż na podstawie wyników przeprowadzonych badań, ustalone zostały obszary działalności gospodarczej przyszłej spółdzielni socjalnej. Obszary działalności gospodarczej partnerstwo określiło na podstawie przeprowadzonych badań marketingowych wśród 140 przedsiębiorców oraz 300 gospodarstw domowych powiatu wrzesińskiego. Badania te miały na celu wykazanie tzw. niszy rynkowych, czyli - potencjalnych obszarów działalności gospodarczej, dotychczas nie zagospodarowanych, w ramach których może działać przyszła firma socjalna. Wyłonione w badaniach nisze rynkowe, zostały następnie zbadane pod względem opłacalności ekonomicznej. W tym celu wykonano 10 biznes planów dla podmiotu rozpoczynającego działalność gospodarczą. Niszami rynkowymi dla spółdzielni socjalnej na terenie powiatu wrzesińskiego na podstawie przeprowadzonych badań i wykonanych biznesplanów okazały się cztery obszary tj: usługi sprzątania, ogrodnicze i utrzymania terenów zielonych, usługi opieki nad dziećmi i osobami zależnymi, drobne usługi administracyjno-biurowe.

W celu zapewnienia uczestnikom projektu kwalifikacji do podjęcia pracy, przeprowadzono cykl szkoleń psychoterapeutycznych, podstaw prowadzenia działalności gospodarczej oraz praktycznych. Zakres tematyczny szkoleń był zgodny z potrzebami powstającej spółdzielni oraz zapotrzebowaniem na rynku pracy. W ich wyniku uczestnicy szkoleń uzyskali nowe umiejętności, doświadczenia, wiedzę i zdolności do funkcjonowania na rynku pracy.

Ostatecznie po przebyciu okresu szkoleniowego spółdzielnię socjalną utworzyły 23 osoby niepełnosprawne w tym 17 kobiet.

Podział spółdzielców pod względem miejsca zamieszkania, wykształcenia i stopnia niepełnosprawności przedstawia się następująco:

Ze względu na miejsce zamieszkania:

- tereny wiejskie - 10 osób,
- teren miasta - 13 osób.

Ze względu na stopień niepełnosprawności:

- III grupa - 18 osób,
- II grupa - 4 osoby,
- I grupa - 1 osoba.

Ze względu na wykształcenie:

- wyższe - 1 osoba,

- średnie – 12 osób,
- zawodowe – 8 osób,
- podstawowe – 2 osoby.

Ostatecznie po ponad półrocznym okresie szkoleniowym i przygotowawczym, spółdzielnia mogła wreszcie rozpocząć działalność gospodarczą. Faktyczną działalność gospodarczą spółdzielnia socjalna rozpoczęła w październiku 2007 r. od trzech rodzajów usług. Były to usługi w zakresie:

- ogrodnictwa, pielęgnacji terenów zielonych,
- sprzątanania,
- remontowo-budowlane.

W związku z podjęciem działalności gospodarczej, na podstawie spółdzielczej umowy o pracę zatrudnionych zostało w wymiarze 1/2 etatu 13 osób. Zastosowanie połowy wymiaru czasu pracy wydaje się konieczne i bezpieczne, zwłaszcza przy rozpoczęciu działalności gospodarczej. Pierwsze zlecenia jakie otrzymała spółdzielnia pochodziły od instytucji samorządowych. W tym przypadku było to Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie we Wrześni, będące jednocześnie administratorem partnerstwa oraz Wrzesiński Ośrodek Kultury. Największym natomiast zleceniodawcą prywatnym okazał się lokalny developer.

Jednym z podstawowych wyzwań w procesie zakładania spółdzielni jest pozyskanie odpowiednich źródeł finansowania. Finansowanie koniecznych wydatków powinno mieć charakter zdywersyfikowanego montażu finansowego i angażować środki publiczne (rządowe, unijne, samorządowe) oraz prywatne (inwestorów i firm prywatnych, udziałowców). Na etapie tworzenia spółdzielni istotne będą środki, jakie osoby niepełnosprawne uzyskać mogą z powiatowych urzędów pracy na rozpoczęcie działalności gospodarczej. Ponadto możliwe jest dofinansowanie do wynagrodzeń zatrudnionych osób niepełnosprawnych, ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych.

Z gotowym pomysłem bezrobotni powinni zgłosić się do powiatowego urzędu pracy, który po zatwierdzeniu przedstawionego biznesplanu, na każdego z założycieli spółdzielni może przyznać trzykrotność średniej krajowej brutto na rozpoczęcie działalności gospodarczej. Jeżeli spółdzielnia przetrwa rok, nie trzeba spłacać pomocy. W sporządzeniu biznesplanu oraz statutu i rejestracji sądowej mogą pomóc instytucje i organizacje pozarządowe.

Do możliwych form i źródeł finansowania wydatków związanych z założeniem spółdzielni socjalnej i Klubów Integracji Społecznej należą:

- dofinansowanie/finansowanie działalności klubu ze środków publicznych samorządu lokalnego (w trybie konkursu ofert- *art.17 ust.. 1 pkt 1 i art. 25 ustawy o pomocy społecznej*),
- dofinansowanie z samorządu województwa programu przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu (*art. 21 ust.1 ust. o pomocy społecznej*),
- granty krajowe, darowizny.

W przypadku spółdzielni socjalnych dużą rolę odgrywa możliwość wniesienia wkładu kapitału nie finansowego (nieruchomości, środki trwałe, zasoby ludzkie), zarówno sektora publicznego (samorządu gminnego), jak i prywatnego. Konkretne nakłady na utworzenie danej spółdzielni socjalnej będą zależały od jej planowanej wielkości i badań marketingowych zapotrzebowania i popytu na jej produkt. Wsparciem działania spółdzielni może być pomoc samorządu gminnego lub lokalnej organizacji pozarządowej, w formie prowadzenia księgowości oraz spraw kadrowo-płacowych spółdzielni.

Na szczególną uwagę w działalności spółdzielni socjalnej UL zasługuje Klub Integracji Społecznej (KIS), jako jednostka organizacyjna spółdzielni, której obszar działania stanowi:

- 1) prowadzenie działań wspierających, społecznie użytecznych, skierowanych do obecnych i „nowo przyjętych” spółdzielców,
- 2) prowadzenie działań skierowanych do pozostałych grup długotrwale bezrobotnych, wspierających inicjatywy i przedsięwzięcia w zakresie aktywizacji zawodowej i społecznej, w tym zadań zmierzających do tworzenia własnych miejsc pracy.

Zadaniem KIS w opisywanym modelu jest prowadzenie działalności:

- terapeutycznej (zajęcia motywujące, aktywizujące biernych zawodowo);
- edukacyjno-szkoleniowej (szkolenia z zakresu aktywnych metod poszukiwania pracy, kursy przygotowania zawodowego, kursy językowe),
- doradczej (doradztwo prawne, ekonomiczne, administracyjne),
- zatrudnieniowej (np. organizowanie robót publicznych według zasad ujętych w ustawie o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy), oraz
- oraz pomoc w tworzeniu spółdzielni socjalnych.

Docelowo jednostka spółdzielni będzie służyć pomocą przy zakładaniu firm socjalnych, prowadzeniu samodzielnej działalności gospodarczej lub podejmowania zatrudnienia na otwartym rynku pracy. Wokół działalności KIS w przyszłości, dzięki zastosowaniu takiej współpracy, mogą powstawać przedsięwzięcia gospodarcze, układające się w kształt tzw. plastra miodu.

Rynek pracy w Polsce w ciągu ostatnich kilku lat zmienił się w sposób bardzo istotny. Spadek bezrobocia oraz szeroka emigracja zarobkowa sprawiła, że bezrobotnymi pozostały grupy najbardziej bierne i wycofane tak więc najtrudniejsze do zaktywizowania. Zanim osoby te trafią na chroniony lub otwarty rynek pracy, najpierw muszą być poddane bardzo trudnym zabiegom terapeutycznym, motywacyjnym oraz szkoleniom praktycznym. Osoby wycofane i bierne zawodowo najpierw muszą uwierzyć w siebie a potem nauczyć się pracy, odpowiedzialności za efekt wykonanej pracy swojej i spółdzielców. Spółdzielnia socjalna jako podmiot ekonomii społecznej może przejąć taką rolę, dzięki czemu ma ogromną szansę stać się poważnym narzędziem rehabilitacji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych.

Spółdzielnie socjalne z powodzeniem mogą również działać na terenach wiejskich zwłaszcza w sektorze rolniczym i około rolniczym. We Włoszech spółdzielnie takie działają głównie w rolnictwie, ogrodnictwie, budownictwie; ich członkowie remontują stare domy lub zajmują się rzemiosłem na terenach, gdzie nie działa wielki biznes.

Wprowadzenie takiej formy gospodarki otworzy przed tymi osobami możliwość powrotu na rynek pracy, umożliwi im zdobycie przygotowania zawodowego i przewyższy stan wykluczenia społecznego.

Model tworzenia spółdzielni socjalnej UL został zarekomendowany przez Fundację Fundusz Współpracy w Warszawie, realizującą program IW EQUAL z ramienia Ministerstwa Rozwoju Regionalnego do wdrażania na terenach wiejskich.